

„ЧЕХИ И БЪЛГАРИ — КУЛТУРНИ ВЗАИМО-ОТНОШЕНИЯ“ от ЗДЕНЕК УРБАН. С., Изд. на Отечественния фронт, 1981, ред. Иван Павлов, пр. от чешки Панайот Спиров и Величко Тодоров. Предговор от проф. д-р Илия Конев.

Пред нас е новата книга на Зденек Урбан „Чехи и българи“. С учудване забелязваме, че са минали вече повече от тридесет години, откакто този чешки учен е написал първата си статия, посветена на България, че неговото трайно присъствие в българската литературна наука има вече не само своята съвременна, но и историческа стойност. Ние, които го познаваме още от първите години на взаимната ни работа в Института за литература, не можем или не искаме да забележим, че той не е вече онзи рус младеж, толкова работлив, толкова усърдно насочен към осъществяване на своята задача — да се запознае с българската литература и култура, да разкрие причините, които свързват двата славянски народа с толкова далечни и трайни връзки.

Ние все не можем да го видим, както става винаги между близки, като един наложил се вече в науката изследовател, написал оригинални трудове и изследвания, които обхващат повече от триста заглавия, да го видим като дългогодишен преподавател в Пражкия университет, където води лекциите си предимно по българска история и литература, по история на фолклористиката и чешко-българските литературни взаимоотношения. Зденек Урбан е един от най-изтъкнатите пропагандатори на съвременната българска книга в Чехия, автор на голям брой статии и рецензии, отзиви и съобщения за почти всички най-значителни български писатели и учени-слависти. Неговите преводи на Елин Пелин, Йордан Радичков, Димитър Димов, Дико Фучеджиев, Тодор Павлов и др. запознават чешката общественост с най-хубавите им произведения. Пред нас е една голяма културно-просветна дейност, която събужда признателност в сърцето на всеки българин.

В новата си книга заедно с няколко статии и научни съобщения, посветени на съвременни автори, Урбан засяга предимно въпросите на чешко-българските културни и литературни връзки през епохата на Възраждането. И това не е случайно. Тези връзки съществуват при особено полезна взаимност по това време, когато се създават новите славянски национални литератури. Именно Възражда-

нето е отправната точка, от която трябва да се започне едно такова изследване, защото по това време те се зараждат и разпукват в условията на приблизително еднаква историческа и политическа обстановка — закъсняло Възраждане, което трябва да се развива в неблагоприятни политически условия. Въпреки това обаче класовите отношения, политическите и идейните борби, уровенът на духовната култура, религията и отношението към нея, начинът на живот, даже и начинът на мислене в двете славянски страни са толкова различни, че се замисляме дали можем да открием някакво типологическо сходство помежду им. Но като отчетем всички тия различия, без чисто познаване е немислимо да се разбере истинският характер на взаимоотношенията, трябва да изтъкнем един факт, който има първостепенно значение — общността на историческата съдба, която поражда общите стремежи и общото идейно направление на литературата и културата, онези общи фактори на национално развитие, които предизвикват взаимно съчувствие и симпатия и съществуват непрекъснато чак до наши дни.

Както е известно, литературните връзки са конкретно-историческа категория и поради това те винаги трябва да бъдат разглеждани исторически. В своята книга Зденек Урбан се старее да разкрие ролята, която тези връзки играят в литературния процес. Никъде той не ги разглежда „изобщо“, а, напротив — свързани с времето. Защото те имат своя специфика и всяко „осъвременяване“, приложено към тях, би ни довело до погрешни изводи.

По-лесно уловими, повече свързани с конкретните факти и на пръв поглед по-богати са културните взаимоотношения на двете страни през вековете. Помощта, която чехите са ни дали след Освобождението, се нарежда на второ място след тази на Русия и все още не е обхваната и осмислена в цялостното ѝ значение — като политика, наука, култура, изкуство и бит.

В „Чехи и българи“ са включени петнадесет изследвания. Характерна черта за научния метод на автора е издираването на факти, все по-успешното му навлизане в генетическите връзки между двете литератури. Неговите историко-типологически анализи ни убеждават, защото почиват на неоспорими доказателства. Той често се връща към някои свои стари изследвания, като ги доуточнява, до-

пълва с нови данни, резултат на възискателно издирване из пожелателите страници на периодичните издания и книги, спомени и биографии, неизвестни архивни източници.

Цялото разнообразие на нейната тематика обаче — статии, рецензии, научни съобщения и студии — е подчинено на едно единство: единството на чешко-българските и българо-чешките връзки през XIX и XX в.

Книгата започва с обширна научно-популярна студия „По следите на дружбата“. Като най-характерна черта на тази хиляда и сто годишна традиция Зденек Урбан поставя „нейния преобладаващ прогресивен характер“. Той проследява тия връзки от Средновековието през годините на робството до наши дни. Тази студия представлява интерес не само за българския литературовед, но и за всеки български читател, който ще научи от нея, че още през 1594 г. във Велеславиновата „Нова хроника на турския народ“ е написано, че „България е трябвало страшно и тежко иго да понася“, ще си спомни за заслугите на Й. Добровски, П. Й. Шафарик, за К. Иречек, „които в много отношения са открили България за пръв път за света“, ще си спомни за революционера Й. Майзнер, основал първия български светски театър, ще узнае, че от Чехия (гр. Писек) „се е транспортирала първата фотография на водача на българската революция — Васил Левски, се е създал първият нелегален чешко-български кръжок „Побратим“, който пропагандирал на българите освен възможности за културен напредък и въоръжена помощ.“

Наистина, както забелязва авторът на книгата, удивително е с какво развълнувано внимание бива следена в Чехия българската действителност, колко много място й се отдели в чешкия периодичен печат всекидневно, особено през 1876—1878 г., колко често в нея намираме твърде достоверни и правдиви новини и статии с точни данни и верен коментар. Картино описва това време Алоис Ирасек: „Вестта за падането на Плевен облетя Литомишъл. Навред пълнен възторг. Радостта от славянската победа бе изразена с осветляването на града от стотици свещи“. Създават се популярни песнички:

Осман паша край Плевен
си изкара бой последен...

Вероятно Ян Неруда написва хумористичен некролог за турското поражение.

Бихме отбелязали само, че както в това изследване (гл. V — „Чешко-български културни връзки през 1918—1945 г.“), така и в други (имам пред вид статията „Септември 1923 г. и българската литература“) би било по-удачно, ако авторът си служи условно с някои формулировки, които установяват похватта и развитието на фашизма в България, тъй като същността и границите на българския фашизъм все още не са напълно установени.

В редица от научните съобщения, които имат съществени събирателски и откривателски приноси, се запознаваме с неизвестни варианти на български народни песни, с необнародвани „Автобиография“ на Кирил Христов, с открития за типологическо сходство между произведения на Иржи Волкер и Вацлав, които ни въвеждат в световещието и поетиката на двамата големи славянски поети. В друга своя работа Зденек Урбан подлага на преценка едностранчивата и повърхностна написана критика за пряко заимстване на Ел. Багряна от арабската на Ян Неруда „Лорентинските камбанки“. Той разкрива оригиналната стойност в поетическата перифраза на поемата й „Камбаните на Св. София“.

Облика на книгата обаче, както вече казах, ни дават обнародваните в нея студии от областта на Възраждането. Авторът експериментира на базата на един богат материал, който е събран в резултат на продължителни и плодотворна работа. Всяка от тях има свои научни достойнства и съществени приноси. В тях концепциите не са изходен пункт на изследването, а негов краен резултат. Авторът не ги прилага към литературните явления и процеси, а ги извлича от тях. Фактите и водят, и решават. Такъв е методът в работата на Зденек Урбан. Проблемите се разглеждат с научна възискателност и добросъвестност, с уважение към историческата истина и към трудовете на неговите предходници. Урбан е издал досега около дванадесет научни съобщения и изследвания за реценцията на Ботевата поезия и дело в Чехия. В настоящата студия той ни запознава със спомените на Якуб Тоужимски за него и доказва тяхната автентичност. Той установява, че първите чешки преводи на Ботеви творби са и първи по време преводи на негови произведения в света.

Тук на първо място бихме поставили студията „Показалецът“ на революционния Г. С. Раковски и неговия отзвук в Чехия. Това е едно плодотворно изследване, в което авторът улавя контакти и типологически връзки и коригира убедително досегашната оценка на това забележително произведение на българската възрожденска книжнина.

За да покаже колко силен е бил отзвукът — преводически, научен, литературен и популяризаторски, с който е било посредничеството произведението на Раковски през първите 3—4 десетилетия след появяването на Одоковото му издание, Зденек Урбан използва многобройни и неизвестни досега факти и обстоятелства. Той определя кога точно и посредством кого се е осъществявала връзката на чешката общественост с делото на Раковски, какви са заслугите за това на Божен Немцова, на българските студенти в Прага, между които на първо място на неговия стрясан последовател по това време Васил Д. Стоянов, който по-късно издава и най-хубавите си статии в чешкия печат за Раковски. Благодарение на тази любов и пропаганда

всеки български студент в Чехия считал Раковски за свой образец.

Урбан коригира наложилото се в историята на литературата мнение, че „първите български публикации от областта на обществените науки, които са получили широк международен отглас, са историческите съчинения на Марин Дринов, творчеството на Л. Каравелов и още по-рано — българският фолклор. Обаче не по-малък, както той твърди и доказва убедително, е бил отзвукът, който намира в Чехия произведението на Раковски, добило популярност само няколко месеца след публикуването му. Той подлага на преоценка наложилото се досега мнение за книгата. Характерно за „Показалеца“ според автора е огромното богатство на събрания материал, подбран вещо и находчиво, даващ представа за почти всички основни черти на материалната и духовната култура на българския народ...“

Със своите наблюдения авторът потвърждава постановката на И. Конрад, „че през периода, в който се създават новите национални литератури (епоката на „нациите“, както той го нарича), историографията, славистиката, езикознанието, фолклорът и етнографията представляват част от литературата. Те ползват нейните функции и оказват влияние върху нейното по-нататъшно развитие. Събраните от Раковски материали, пропити от романтичния патос на славянската идея, на национализма и свободата, се свързват не само с фолклорните съчинения, но и с художественото творчество, на което влияят със своята тематика.

В „Показалеца“ според Зденек Урбан Георги Раковски не само съобщава, но и разказва, осъществява емоционален контакт с читателя, описанията му са цветисти и изобилствуват с лирически отклонения. Той успява да улови психологическата атмосфера на отделните сцени.“ Именно тях достойнства на книгата, които не трябва и не може да бъдат пренебрегвани, са предизвикали интереса на чешката интелигенция, на Божена Немцова, на сп. „Светозар“, което ги издава многократно. Известно осъвременяване и в резултат на това — подценяване при оценката на историческите, етнографските и фолклорните произведения, пък и на поемата му „Горски пътник“ се забелязва за съжаление у нас и до днес.

Особен интерес представлява твърдението на автора, че преводите на приказките, които Георги Раковски е включил в „Показалеца“, са първите в света художествени преводи на образци от българската народна проза.

Не само приказките, но и народните песни в тази книга обръщат вниманието на най-авторитетните среди на чешката общественост. Те за пръв път представят в Чехия народната поезия на братска България. Етнографските му очерци в превод на Божена Немцова биват отпечатани веднага след излизането на „Показалеца“ в сп. „Жива“ като отделни

разкази. Две от тях са озаглавени „Отглеждане на розовия храст в България“ и „Старобългарски престоизвания на звездите и ветровете“.

По това време нито една характеристика за Раковски като писател, направена у нас, не може да се сравни с характеристиката на Йозеф Севера — „дълбоко познаване на човешкото сърце, умение да присади полезните идейни движения сред народа, ведър хумор, трогателна нежност, силна мисъл и неотразимо красноречие“.

Положителните качества на тази студия се допълват от студията „Божена Немцова в България“. Тук изпъква още повече ролята и значението на Васил Д. Стоянов и неговата обществена и литературна дейност за запознаването на чешката общественост с българската действителност. Не може обаче да се нарече неговата просветна дейност аполитична. През 1864 г. просветната дейност е служила на революцията, за която е подготвяла българския народ.

Книгата на Зденек Урбан „Чехи и българи“, поднесена на българския читател в навечерието на 1300-годишнината от основаването на българската държава, има свое място между все още недостатъчния брой изследвания върху връзките ни със славянските литератури. Отдавна стана ясно, че нашето литературнознание страда от пространствена ограниченост, която се изразява не само в разбиране мащабите и историческата същност на тия връзки, но и в характеристиката на литературния процес. Този ценен труд допринася не само за популяризирането на множество интересни и непознати факти от вековната дружба между чехи и българи, но и да се придвижи напред практиката и теорията на сравнителното литературнознание. Той е плод на една трайна и продължителна привързаност към българската литература и култура.

Соня Баева

„ЛИРИКАТА НА ТЮТЧЕВ“
от МИЛКА БОЧЕВА. С., 1980. 132 с.

След като Петър I според поетичната метафора на Пушкин откри за Русия „прозорец към Европа“, руската литература започва да се развива в най-тясна връзка със западноевропейската, сливайки се с нея в общ културен процес. Но докато през XVIII в. погледът на Русия е насочен предимно към Франция, която по това време е духовният хегмон на Европа, то през XIX в. особено се засилват културните ѝ връзки с господстващата по това време на Запад немска философска и естетическа мисъл, изявена особено ярко в трудовете на Хегел, Шелинг, Кант. Един от онези, които приобщават руската култура към духовните търсения на Запада,